

Vlaams
Parlement

stuk **1898** (2012-2013) – Nr. 2
ingediend op 1 oktober 2013 (2013-2014)

Voorstel van resolutie

van de dames Irina De Knop, Marleen Vanderpoorten en
Vera Van der Borght, de heer Peter Gysbrechts,
mevrouw Elisabeth Meuleman en de heer Boudewijn Bouckaert

betreffende het opstarten van een multidisciplinair
wetenschappelijk onderzoek naar de oorzaken,
gevolgen en mogelijke oplossingen inzake pesten
bij jongeren

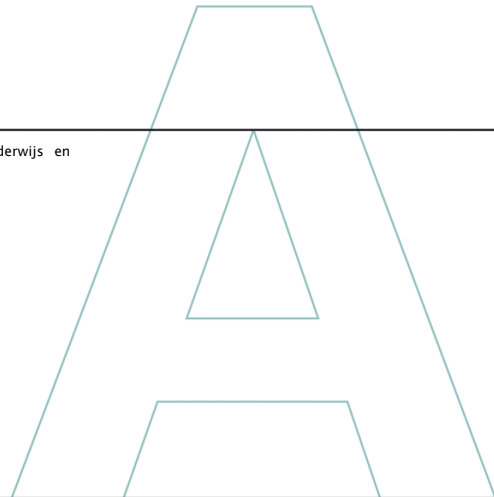
Advies

van het Kinderrechtencommissariaat

Advies

DATUM 1 oktober 2013
VOLGNUMMER 2013-2014/1
COMMISSIE Commissie voor Onderwijs en
Gelijke Kansen

Advies onderzoek en aanpak pesten

Het Kinderrechtencommissariaat adviseert over het voorstel van resolutie betreffende het opstarten van een multidisciplinair wetenschappelijk onderzoek naar de oorzaken, gevolgen en mogelijke oplossingen inzake pesten bij jongeren¹.

1. Naar een geïntegreerd en structureel pestbeleid

In het voorstel van resolutie over het opstarten van een multidisciplinair wetenschappelijk onderzoek naar de oorzaken, gevolgen en mogelijke oplossingen voor pesten bij jongeren, wijzen de indieners terecht op een aantal belangrijke elementen in de actuele discussie over pestgedrag en de aanpak ervan:

- Pesten heeft een bijzonder grote impact op het leven van jongeren en hun directe omgeving, nu en later.
- Het antipestbeleid in Vlaanderen zette de voorbije jaren duidelijk stappen vooruit, maar kenmerkt zich nog onvoldoende door een geïntegreerd en structureel beleid.
- Sociale media zijn tot op vandaag moeilijk te vatten, zowel bij in kaart brengen van pestgedrag als bij het uittekenen van een pestbeleid.
- Er is weinig multidisciplinair wetenschappelijk onderzoek in Vlaanderen dat individuele, omgevingsgerelateerde en structurele factoren samenbrengt om een efficiënt pestbeleid uit te tekenen.

Om al deze redenen is de vraag naar een wetenschappelijk onderzoek naar oorzaken, gevolgen en oplossingen van pesten zeer legitiem. Het kinderrechtenverdrag onderstreept dat de school pestgedrag moet aanpakken en moet voorkomen door preventieve acties. Artikel 3 stelt dat het belang van het kind de eerste overweging moet zijn bij beslissingen van overheden en andere instanties.

¹ Stuk 1898 (2012-2013) – Nr. 1, ingediend op 31 januari 2013 (2012-2013)

En artikel 19 roept de staten op om kinderen te beschermen tegen alle vormen van lichamelijk of geestelijk geweld, letsel of misbruik, verwaarlozing of nalatige behandeling.

In dit advies formuleren wij een aantal suggesties voor de concrete vormgeving van dit onderzoek. We baseren ons hiervoor op eerdere jaarverslagen van het Kinderrechtencommissariaat, het in 2011 uitgebrachte dossier “Geweld, gemeld en geteld”², onze recente adviesbrief over geweld en de schoolomgeving en uiteraard de verschillende signalen en klachten die onze Klachtenlijn bereiken.

2. Wat werkt en wat werkt niet?

Dat aanhoudend pesten schadelijk is voor de psychische en persoonlijke ontwikkeling van kinderen en jongeren is bekend. Veiligheid, welzijn, eigenwaarde en leerresultaten komen onder zware druk te staan. Ook voor ouders en voor de klasgroep hangen er gevolgen aan vast: de impact op de sfeer in de klas en op het welbevinden van de klasgroep kan bij aanhoudend pestgedrag erg ingrijpend zijn.

Veel melders vragen vooral advies en ondersteuning om het pestprobleem aan te pakken. Vooral minderjarige melders vragen advies en tips om de situatie zelf aan te pakken. Ze willen niet snel dat het Kinderrechtencommissariaat stappen zet. Ze zoeken een luisterend oor en een dienst die ze verder op weg helpt. De Klachtenlijn hoort veel eigen kracht in de verhalen van jongeren om hun probleem aan te pakken. Maar we horen ook veel schaamte en angst bij kinderen. Schaamte omdat ze gepest worden, angst om het thuis te vertellen en angst dat het pestgedrag erger wordt als volwassenen zich gaan mengen. Er zijn nog heel wat slachtoffers die alleen blijven zitten met hun verhaal. Ze geloven maar moeilijk dat het misschien ooit over gaat. Sensibiliseren en preventie blijven twee belangrijke sleutelwoorden bij pestgedrag onder kinderen en jongeren.

De meldingen laten verschillende aspecten zien van pesten. Daardoor zijn de klachten erg verschillend. Ze gaan over:

- Het gevoel dat de school niet goed reageert op het pestgedrag en dat de leerling in de kou blijft staan.
- Situaties die escaleren waardoor het kind niet meer naar school wil.
- Pesterijen buiten de school en op het internet starten waar de school zegt niet in tussen te komen.

Van slag

Een jongen van elf jaar wordt al lang gepest op school. Zijn ouders hebben dat al verschillende keren aangeklaagd bij de directie en er ook het CLB op aangesproken. De school minimaliseert het probleem. Ook het CLB biedt geen gepaste hulp. Gisteren werd de jongen in de speeltijd geslagen door zes leerlingen uit een lagere klas. Niemand greep in. De ouders gingen met hun zoon naar het ziekenhuis omdat de jongen moest braken en klaagde over hoofdpijn. De arts stelde hematomen aan het hoofd vast en wil nog verdere onderzoeken doen. De jongen wil niet meer naar school. De ouders vragen het Kinderrechtencommissariaat om hulp.

Automutilatie

Een meisje van tien jaar werd sinds het begin van het schooljaar gepest: rodde-len, afzonderen, vernederen. Door de pesterijen deed ze aan automutilatie. Ze krijgt al twee maanden begeleiding van een kinderpsycholoog. De laatste tijd leek het iets beter te gaan, tot het meisje haar dagboek aan haar moeder laat zien. Moeder is erg geschrokken en neemt onmiddellijk contact op met de directie. Ook het CLB, de zorgjuf en de klasjuf zijn aangesproken. De school spreekt de ouders van de pesters aan, maar dat verergert de zaak alleen maar.

² Zie www.kinderrechtencommissariaat.be – Adviezen en standpunten

Een vader van een pester heeft de directie bedreigd en is al roepend naar de klas van het meisje gestormd. De school heeft tegen die vader een klacht ingediend bij de politie, maar het pestprobleem zelf pakt ze niet actief aan. De moeder vraagt hulp van het Kinderrechtencommissariaat want haar dochter durft niet meer naar school.

Het Kinderrechtencommissariaat blijft vaststellen dat scholen soms weinig communiceren met ouders en kinderen over hoe ze met het pestprobleem aan de slag gaan. Dat vergroot het gevoel dat de school misschien geen geloof hecht aan het verhaal van het kind of dat ze het probleem minimaliseert. Ouders storen zich eraan dat de school en het CLB het pestprobleem vooral herleiden tot een probleem van weerloosheid van hun kind. Ze zijn gefrustreerd dat er vooral met de slachtoffers gewerkt wordt, maar dat de daders zelf buiten schot blijven.

Het Kinderrechtencommissariaat vindt het belangrijk dat elke school een pestbeleid uitwerkt dat gestoeld is op preventieve en curatieve maatregelen, en dat recht doet aan dader en slachtoffer vanuit een herstelgerichte aanpak. Het Kinderrechtencommissariaat verkiest een participatieve invulling van een pestbeleid waarin iedereen zijn rol opneemt: directie, leerkrachten, zorgteam, ouders en leerlingen. Uit onderzoek blijkt dat zo'n pestbeleid het best op papier komt om echt te zorgen voor minder pestincidenten. Een geschreven pestbeleid bakent rollen af en legt verantwoordelijkheden en procedures vast.

Het Kinderrechtencommissariaat stelt vast dat meer en meer scholen een uitgeschreven pestbeleid hebben. Dat wordt vaak gepubliceerd op de schoolwebsite. Toch merken we in ons klachtenonderzoek dat het uitgewerkte pestbeleid in de praktijk soms niet correct toegepast wordt of zelfs dode letter blijft.

Afspraken nakomen

Naar aanleiding van de klacht van een meisje van 16 jaar over een uit de hand gelopen pestprobleem op school, stelde de Klachtenlijn een onderzoek in. De situatie was zo geëscaleerd dat het meisje niet meer naar school wou. Als we contact opnemen, wijst de school op het uitgewerkte pestbeleid dat vertrekt vanuit een herstelgerichte visie. De directie beklemtoont dat er verschillende klasgesprekken waren en dat de begeleidende leerkracht die als een succes beschouwde. Dat het meisje niet meer komt opdagen, is het probleem van de ouders, vindt de directie. Als we dit voorleggen aan het meisje reageert ze: 'Klasgesprekken? Ja, de leerkracht heeft een paar keer de klas toegesproken en gevraagd om te stoppen met pesten.' Het Kinderrechtencommissariaat vraagt dat de school het herstelproces weer opneemt en verwijst ook naar relevante informatiebronnen en organisaties. We raden aan om de nodige tijd te nemen voor volwaardige klasgesprekken waarin reflectie en herstel centraal staan. We stellen voor dat de uitkomst van het proces een soort van onderling opgemaakte afsprakenlijst kan zijn. Als we twee maanden later opnieuw contact opnemen met het meisje, vertelt ze ons dat het pesten echt gestopt is. Iedereen houdt zich nu aan de gemaakte afspraken, zegt ze. Ze vindt de klassfeer beter dan ooit.

Er zijn scholen die heel wat inzet tonen en initiatieven nemen. Toch is verdere ondersteuning nodig en verdere ontwikkeling en verspreiding van good practices. Verschillende organisaties bieden 'preventiemateriaal' aan om in de klas of op school mee aan de slag te gaan. Dat materiaal is niet altijd gekend. Ook weten we niet of die programma's effectief werken. We zien dat scholen soms met de beste bedoelingen en veel energie de pestproblemen willen aanpakken of voorkomen maar niet de 'juiste' manier vinden. Sommige scholen hebben nog altijd geen specifieke aanpak, laat staan een integraal beleid.

Aanbevelingen voor onderzoek

- Maak een inventarisatie van de bestaande initiatieven en methodieken in de aanpak van pestgedrag en probeer van daaruit ankerpunten aan te reiken voor een evidence-based aanpak van pesten op school.
- Integreer in deze oefening het KiVa antipestprogramma. Dit programma wordt op dit ogenblik in bijna alle scholen in Finland gebruikt en steunt op een herstelgerichte aanpak van pesten. Onderzoek toonde aan dat door dit preventieprogramma pesten op school aanzienlijk vermindert. KiVa werd recent ook in Nederlandse scholen ingevoerd. Aan de Rijksuniversiteit Groningen loopt van 2012 tot 2014 een onderzoek naar de effectiviteit van het programma.
- Besteed in het onderzoek voldoende aandacht aan de impact van een participatieve schoolcultuur op het voorkomen van geweld en pesten op school. Interessante en goede praktijkvoorbeelden hiervan zijn bijvoorbeeld terug te vinden in het project 'kinderrechtenscholen' van Plan België. Meer specifiek is het kinderrechtencharter van de Freinetschool Het Prisma bijzonder inspirerend³. Deze school werd geconfronteerd met heel wat pest- en geweldgedrag. Na een twee jaar durend participatief proces in de klassen en op school, onder meer resulterend in het collectief opgestelde kinderrechtencharter, verminderde het pesten aanzienlijk.

3. Geweld, pesten en de schoolomgeving

Het meeste onderzoek en daaruit voortvloeiende interventies om pesten en schoolgeweld te reduceren hebben zich steeds geconcentreerd rond het individu. Pas vanaf de late jaren 90 gingen onderzoekers zich ook meer toeleggen op de invloed van de schoolomgeving op geweld.

Hierbij maken ze een onderscheid tussen de sociale en de fysieke schoolomgeving:

- De sociale schoolomgeving wordt onder meer bepaald door het individuele conformiteitsgedrag en de collectieve interacties van alle actoren binnen de school. Hoe is het individuele gedrag van leerlingen? Hoe zijn de relaties tussen leerlingen onderling en hoe zijn de relaties tussen leraars en leerlingen? Wat zijn de schoolnormen over geweld? Als leerlingen zich aanvaard voelen door de medeleerlingen dan zal dit een positieve invloed hebben op de mate waarin geweld binnen een school voorkomt. Dezelfde verlaging van geweld ziet men opduiken als leerlingen zich beter ondersteund voelen door hun leerkrachten. Of als er duidelijke afkeurende schoolnormen tegen geweld bestaan.
- Met de fysieke schoolomgeving doelt men op de ruimte waarin het geweld zich voordoet. Het weinige onderzoek dat hierover bestaat, suggereert dat het verbeteren van de fysieke omgeving en het ruimtegebruik het geweld kan terugdringen. Zo geeft ze bij leerlingen een meer positieve perceptie van de schoolomgeving en een verlaging van gevoelens van slachtofferschap en van angstgevoelens. Het heeft ook een positieve invloed op de perceptie van veiligheid. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de aanwezigheid van veiligheidspersoneel. Dergelijke aanwezigheid zou juist meer met geweld geassocieerd worden.

Aandacht hebben voor pesten en geweld op school betekent dus ook aandacht hebben voor de verschillende ruimtes op school en het eigenaarschap van deze ruimtes. Onveilige ruimtes zijn dan plaatsen met weinig territorialiteit, of een onveilige plaats die de identiteit van de leerlingen niet reflecteert en waar leerlingen zich niet thuis voelen. De potentiële onveiligste plaatsen op school zijn de "ongedefinieerde ruimtes". Dit zijn de ruimtes zoals de auditoria, inkomhallen, traphallen, cafetaria's, liften en eetplaatsen, waar verhoudingsgewijs minder controle is. Het zijn plaatsen waar volgens onderzoek meer kans op geweld bestaat omdat deze plaatsen gezien worden als ruimtes waar niemand zich echt verantwoordelijk voelt om deze plaatsen te controleren of te bewaken. Deze ruimtes zijn "eigenaarsloos" voor alle leden van de schoolgemeenschap. Het zijn dan ook niet toevallig de plaatsen die leerlingen het meest mijden uit angst.

³ Freinetschool Het Prisma, "Kinderrechtenboek. Ik heb recht op...", Antwerpen: Garant, 2012.

Onderzoek uit stadsplanning, criminologie en omgevingspsychologie suggereert dat het verminderen van de ongedefinieerde ruimtes (het verminderen van het aantal potentiële gevaarlijke plaatsen) kan gereduceerd worden door individuele en groepsverantwoordelijkheid te geven om deze specifieke plaatsen te monitoren en te superviseren. Wil een antipest-actie succesvol zijn dan zal zij ook aandacht moeten hebben voor een ruimtelijke analyse van de school. Door op een plattegrond aan te geven waar de meeste pestacties plaatsgrijpen, kunnen risicoruimtes of “hot spots” gedefinieerd worden. Nadien kan met alle betrokkenen nagegaan worden waarom dit pestgedrag in die bepaalde plaatsen en binnen die bepaalde tijd plaatsgrijpen en kunnen structurele oplossingen voorgesteld worden.

Aanbevelingen voor onderzoek

- Besteed in het onderzoek niet alleen aandacht aan het opsporen van oorzaken van pestgedrag op leerlingniveau, maar neem ook de betekenis en de impact van de bredere (school)omgeving in het onderzoek op. Voorzie een kwalitatief-interpretatief onderzoeksluik waarbij de betekenis van de sociale en fysieke schoolomgeving duidelijk in kaart gebracht worden en dit vanuit het gezichtspunt van leerlingen, leerkrachten en directies.
- Ga na wat de rol van de onderwijsinspectie kan zijn bij het ontwikkelen en monitoren van indicatoren die gerelateerd zijn aan de sociale veiligheid van een school.

4. Pesten en sociale media

Onze Klachtenlijn krijgt regelmatig klachten over pestproblemen die gelinkt zijn aan media. Soms gaat het over een vals Facebookprofiel dat maar niet wegraakt van het internet. Of over kranten en tijdschriften die foto's van minderjarigen publiceren zonder dat de minderjarige of zijn ouders op de hoogte zijn. Er verschijnen zelfs beelden van minderjarigen die uitdrukkelijk te kennen gaven dat ze dat niet wilden.

Vals Facebookprofiel

Een meisje uit mijn klas heeft een vals Facebookprofiel van mij gemaakt. Daar pest ze kinderen met hun familie, ouders en geloof. Sommige kinderen worden daardoor heel boos op mij en dan zit ik in de problemen. Kunnen jullie mij helpen?

Uitlachpagina

Ik vond een pagina op Facebook waarin heel veel mensen voor schut gezet worden en die foto's publiceert van ontzettend veel mensen zonder dat die dat zelf willen. Een vriend van mij is zelfs bedreigd toen hij iemand verdedigde. Er hebben al heel wat mensen die pagina gerapporteerd maar ze bestaat nog altijd. Hoe kan dat gestopt worden?

Toch in de krant

Onze kleindochter is verongelukt. De dag na het ongeval verschenen daar berichten over in verschillende kranten. De ouders hebben de pers laten weten dat ze geen verdere berichtgeving willen en vragen om weg te blijven van de begrafenis. De dag na de begrafenis staat er toch een bericht inclusief doodsprentje in de krant.

Internet is een plaats voor jongeren om hun vrijheid van meningsuiting uit te oefenen. Maar internet is geen vrijplaats waar je alles kwijt kunt: regels rond smaad, laster en privacy gelden ook online. Alleen is het extra lastig om onrechtmatige uitingen op internet aan te pakken: anonimiteit is moeilijk te doorbreken en de technologie maakt het moeilijk om echt iets weg te halen. Tot vandaag botsen we op situaties waarin jongeren bij klachten weinig of geen slagkracht hebben.

Het Kinderrechtencommissariaat vraagt om toegankelijke en daadkrachtige klachtenprocedures bij internetbedrijven. Wie zich richt tot jongeren als consument, moet die jongeren ook au sérieux nemen. Vandaag is het praktisch onmogelijk om rechtstreeks

contact op te nemen met bedrijven als Facebook of Google. Zo meldden verschillende ouders filmpjes op YouTube waarin kinderen geweld aangedaan wordt. Het enige wat mensen dan kunnen doen, is signaleren dat het filmpje 'ongepast' is, met als reden 'kinder mishandeling'. Volgens de voorwaarden van YouTube onderzoeken de beheerders dan of ze het filmpje van de site moeten halen. Het probleem is dat het filmpje ondertussen al door veel andere kijkers op YouTube gerecupereerd is, waardoor het nog moeilijk helemaal van het internet te halen is.

Naast de industrie en het beleid spelen scholen een rol in verstandig en mediawijs leren omgaan met sociale media. Dat gaat om de sociale media op zich (het belangrijke privacyvraagstuk bijvoorbeeld), maar ook om de problemen die jongeren met sociale media kunnen ervaren. Verschillen tussen scholen zijn soms groot. Het Kinderrechtencommissariaat vraagt van scholen aandacht voor de invloed van cyberpesten op de relaties in de klas en op school. De praktijk toont dat scholen die begaan zijn met de integriteit van hun leerlingen als sterke scholen verschijnen met een grote impact op hoe leerlingen mee de school vorm geven.

Grote verschillen tussen scholen

Na een zwemles wordt een jongen in zijn blootje gefotografeerd door medeleerlingen. De volgende dag staan de foto's op Facebook. De ouders van de jongen melden het onmiddellijk aan de school. De school roept de leerlingen op het matje en eist dat ze de foto's onmiddellijk weghalen van Facebook. Kort daarna vertelt een meisje ons dat haar klasgenoten haar al dagen negeren en belachelijk maken. Blijkbaar hadden ze dat via Facebook en Ask.fm – de grootste peestsite van Vlaanderen – met elkaar afgesproken. Het meisje informeert de school, maar die weigert op te treden omdat de oorzaak buiten de schoolmuren ligt en de school het dan niet haar taak vindt om op te treden.

Een belangrijke vraag dringt zich telkens weer op: hoe verhouden de inspanningen van school en ouders om de weerbaarheid en mediawijsheid van jongeren te bevorderen, zich tot de inspanningen van de industrie? Wat betekenen het kindperspectief en de rechten van de jonge mediagebruiker voor de dagelijkse werking van de sector? De meldingen bij het Kinderrechtencommissariaat maken duidelijk hoe nodig die oefening wel is. Aanbieders van sociale netwerken bijvoorbeeld hebben de laatste jaren al initiatieven genomen om risico's voor minderjarigen op sociale netwerksites te beperken.

In 2012 formuleerde het VN-Comité voor de Rechten van het Kind een aanbeveling over children's rights and business principles. Die aanbeveling stimuleert de industrie om haar werk meer vorm te geven vanuit een kinderrechtenperspectief. Unicef zorgde voor een interessante vertaling van deze principes⁴. Het maakt een onderscheid tussen de werkomgeving, de vrije markt en de bredere samenleving. Voor kinderrechten in de vrije markt schuift Unicef twee principes naar voren: zorg ervoor dat producten en diensten voor kinderen veilig en kindvriendelijk zijn én gebruik marketing- en reclame-technieken die de rechten van kinderen respecteren. Het Kinderrechtencommissariaat gelooft sterk in de dynamiek die het charter teweegbrengt en vraagt mediabedrijven om de aandacht voor de rechten van kinderen structureel in te bouwen in hun activiteiten.

Aanbevelingen voor onderzoek

- Aangezien cyberpesten steeds vaker voorkomt, is het belangrijk ook actoren op het vlak van sociale media mee in het onderzoek op te nemen. Zij richten zich tot kinderen als consument en dragen bijgevolg een grote verantwoordelijkheid in bijvoorbeeld het respecteren van het recht op privacy en het recht op informatie van kinderen en jongeren. De General Comment over Children's Rights and Business Principles kan hierbij voor een leidraad zorgen.
- Maak een grondige analyse van de huidige stand van zaken op het vlak van rechtsbescherming van kinderen en jongeren binnen de context van sociale media.

⁴ Zie www.childrenandbusiness.org

- Onderzoek de rol van de school wanneer leerlingen geconfronteerd worden met cyberpesten. Wat doen scholen wel, wat niet? Waar situeren ze hun verantwoordelijkheid? En hoe communiceren ze dit naar hun leerlingen?

5. Conclusie

Het Kinderrechtencommissariaat ontvangt zeer regelmatig vragen en klachten van kinderen en jongeren over pesten. Op school, maar evenzeer via sociale media. De analyse van deze signalen toont aan dat er, hoewel er de voorbije jaren in Vlaanderen al heel wat werk is verricht, nood is aan een meer structurele aanpak van pestgedrag.

Een multidisciplinair onderzoek op velerlei terreinen kan hiertoe een belangrijke voedingsbodem bieden. In dit advies hebben wij verschillende aanbevelingen geformuleerd om dit onderzoek mee concreet vorm te geven. Deze aanbevelingen situeren zich op drie niveaus: (1) de klaspraktijk, (2) de schoolcultuur en –infrastructuur en (3) de sociale media. Op deze manier hopen wij bij te dragen tot een geïntegreerde aanpak van pestgedrag met oog voor zowel individuele verantwoordelijkheden als voor verantwoordelijkheden op school- en beleidsniveau.